

ВСТУП. ПОВТОРЕННЯ

1. Місце історії стародавнього світу в історії людства

Упродовж минулого року ви вивчали історію стародавнього світу. Це чи не найдовший період в історії людства від появи людини розумної до падіння Західної Римської імперії. Стародавній світ, як ви пам'ятаєте, охоплював Східну півкулю від Атлантичного до Тихого океану, від Рейну до Нілу й Індокитаю. Саме в цей час розвинулися землеробство, скотарство, ремесла, з'явилася общинна й приватна власність, міста та перші світові цивілізації. Тоді ж формуються держава й право, такі форми правління, як демократія, тиранія, аристократія й олігархія тощо. Неповторною спадщиною стародавнього світу стали розвиток писемності й наукових знань, Веди і шумерський епос, «Іліада» й «Одіссея» Гомера, трагедії Есхіла та Софокла, філософське вчення Конфуція й Платона, а ще пам'ятки архітектури — єгипетські піраміди, Кносський палац, афінський Акрополь і римський Колізей... На зміну цьому періоду прийшла доба Середньовіччя.

2. Середньовіччя як період розвитку людства

Поняття «середньовіччя» з'явилося в ужитку ще в XV ст. в середовищі італійських учених-гуманістів. Відомо, що 1469 р. термін «середній вік» уперше вжив відомий гуманіст і папський бібліотекар *Джованні Андреа* (1417–1475).

Манеський кодекс.
Мініатюра, бл. 1340 р.

Свою епоху гуманісти сприймали як «новий вік», бо античність вони розглядали як «старий вік». Тому період між цими етапами в історії людства італійські мислителі й назвали *середнім віком*. Для них середньовіччя було передусім епохою занепаду, духовною пусткою, коли панували суворе варварство й насилля, релігійна нетерпимість і похмуре нещасття, страх і злиденність, криваві війни й катування, одним словом — «темні віки». Натомість XV ст., тобто «свій час», італійські вчені називали не інакше, як *Відродження*. В їхній уяві це було ніби

Ватикан: площа
і собор святого Петра.
Сучасне фото

пробудження після тисячолітнього сну з прагненням відродити античну спадщину.

Тож і не дивно, що така негативна оцінка доби Середньовіччя надовго залишилася у свідомості європейців. Зауважимо, що й у наші часи, коли згадують про якісь відсталі явища сучасного суспільства, іноді вживають поняття «середньовічний». Для цього ніби і є підстави: зміни в суспільному й духовному житті, техніці й науці колись відбувалися набагато повільніше, ніж у наші дні. Однак основною причиною негативу є те, що Середньовіччя — це доба, коли панували суворі й жорстокі звичаї та традиції. До всього нового ставилися з підозрою; нові ідеї часто засуджувалися церквою, яка контролювала духовне життя й нерідко вбачала в новаторстві відхід від істинної віри.

Вивчаючи цей етап історії людства, учені виокремлювали різні ознаки, притаманні середньовіччю. Одні сприймали його як добу страху, фанатизму й побожності, інші — як час розквіту європейської культури. Деякі історики вважали середньовіччя закономірним тисячолітнім містком між античністю і Новим часом, а інші — тисячолітньою пірвою.

То в чому ж полягає істина, якою була епоха Середньовіччя? Тут важко однозначно погодитися з думкою того чи того дослідника. У кожного з них є зерно правди. Однак тисячолітня епоха — це не тільки біле або чорне. У ній має бути й кольорова гама. І така гама була. У ті часи справді існували людська честь і шляхетність, величні культурні та духовні цінності; проте водночас і людська дикість, ницість і жорстокість, релігійний фанатизм.

Так, доба Середньовіччя захлиналася в кривавих війнах, міжусобицях, селянських повстаннях, які призвели до виникнення пошестей і голоду; у полум'ї інквізиторських багать згорали інакодумці зі своїми високими помислами та мріями про майбутнє. Та в житті середньо-

вічних людей були й щасливі події: перемоги на турнірах для рицарів, багатий урожай і звільнення від феодалної залежності для селян, здобуття городянами різних привілеїв, величезні карнавали, народні гуляння.

У підручнику подається цілісна картина історії середніх віків, відображено взаємозв'язок між окремими народами й державами, Сходом і Заходом.

3. Хронологічні межі й періодизація історії середніх віків

Середньовіччя — епоха в історії Європи, що охоплює понад тисячу років. Початком середніх віків прийнято вважати **476 р.**, коли вождь германців Одоакр переміг останнього римського імператора Ромула Августула. Епоха Середньовіччя закінчилася в **1492 р.** відкриттям Америки.

В історії середніх віків, як правило, виокремлюють три основні періоди, що відрізняються рівнем економічного, політичного й культурного розвитку. Перший період охоплює V — середину XI ст. й має назву **раннє Середньовіччя**. В економіці цього періоду панувало натуральне господарство, у політичному житті простежувався процес формування держав, у духовному — тимчасовий занепад культури.

Із середини XI ст. до початку XIV ст. тривав період **розквіту Середньовіччя**. У цей час збільшилася кількість населення, поживалася господарська діяльність, виникали міста, формувалася міська культура.

Перша половина XIV ст. характеризувалася ознаками занепаду господарства. Європейське суспільство охопила криза, яка розхитала його традиційні підвалини, змінила звичну картину світу, породила глибокі зміни в релігії, політиці й економіці. Цей період тривав до кінця XV ст. й дістав назву **пізнє Середньовіччя**, або «**осінь Середньовіччя**¹».

Якщо антична історія зосереджувалася переважно в Середземномор'ї, то терени середньовічної історії поширилися майже на весь Європейський континент. Тут жили різні народи зі своїми мовами та звичаями; більшість із них була об'єднана однією релігією, але належала до різних церков, одні на чолі з патріархом Константинопольським, а інші — з Папою Римським. Саме тоді формувалися дві провідні традиції європейської культури — **західна**, що успадкувала римські традиції і орієнтована на католицизм, і **східна**, що наслідувала традиції Візантії і орієнтована на православне християнство.

¹ Вислів голландського історика Йоганна Гейзінги (1872–1945), який розглядав цей час як епоху розкішного й чудового відцвітання середньовічної культури, її гармонійного завершення.

Водночас епоху Середньовіччя переживали країни арабсько-мусульманського світу, Індія та Китай. Більшість із цих країн перебувала в постійних контактах із Західною Європою. Щоправда, у Китаї, в Індії і країнах арабсько-мусульманського світу, на противагу Європі, епоха Середньовіччя тривала на два століття довше.

4. Спадщина доби Середньовіччя

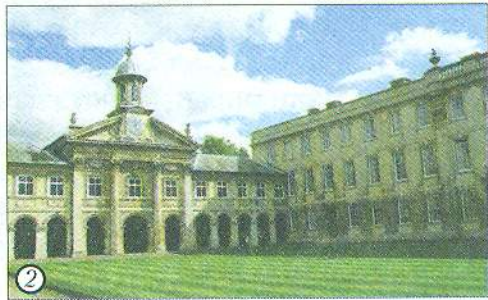
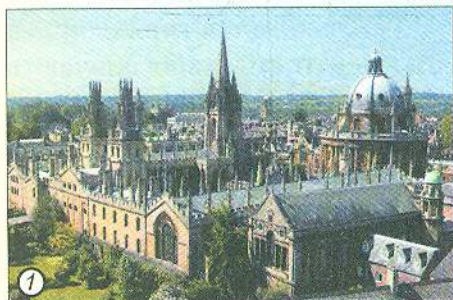
Середні віки давно минули, але не треба забувати, що саме в цей період закладено підмурок сучасного світу.

Середні віки багато в чому змінили карту Європи, бо в ті часи виникла більшість європейських і азійських держав. У цей період сформувались європейські народи й утворилися ті мови, якими населення континенту розмовляє й донині.

У добу Середньовіччя виникли перші парламенти та суди присяжних. Нові міста ставали потужними центрами ремесла й торгівлі. Будувалися замки й храми, церкви та монастирі. У середні віки утвердились сучасні світові релігії: християнство в Європі, буддизм та іслам — на Сході. Прикладом релігійного сподвижництва та сили духу стали поstatі відомих святих і проповідників.

У середні віки зі Сходу на Захід повернулися праці багатьох античних мислителів. Середньовічний Схід — великі халіфати, далека Індія чи таємничий Китай — дав світові філософа Конфуція, лікаря Авіценну, письменника Калідасу, збірку казок «Тисяча і одна ніч».

У середньовічній Європі спостерігається пошвавлення освітнього й культурного життя: відкрито велику кількість шкіл та університетів. Як відомо, середньовіччя збагатило людство новими іменами видатних учених і мислителів, талановитих письменників і живописців, архітекторів і скульпторів, відважних мандрівників і героїв. У цей час люди стали використовувати десяткову систему лічби, механічний годинник, компас, вогнепальну зброю, папір, друкарський верстат, віконне скло, ножиці, гудзики, окуляри тощо. Середньовічна людина відкрила Америку й переконалася в тому, що Земля кулеподібна.

Оксфорд (1) і Кембридж (2) — англійські університети, відомі з XIII ст.